

anlaşıldı. Bunun üzerine buradaki Nogaylar eski topraklarına geri gönderildiler ve zaptettikleri yerdeki yedi köy boşaltıldı. Fakat toprak tecavüzleri sebebiyle anlaşmazlık sürdü. 1730'da iki saatlik arazi dışında kalan boş yerlerin kulanım hakkının, vergilerin Boğdan voyvodasına verilmesi ve buranın Boğdan toprağı olduğunun tanınması şartıyla Nogaylar'a bırakıldığı konusunda bir anlaşma sağlandı. Böylece Halil Paşa Yurdu'nun sınırları oldukça genişlemiş oluyordu. 1768 savaşı sırasında Halil Paşa Yurdu'ndaki Tatar kabilelerinin büyük bölümü bölgeden kaçtıysa da 1774 Kü-

çük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bunlar Bucak'a geri döndüler. Bu arada 1775'te Boğdan Voyvodası III. Grigore Chica (Gika), iki saatlik arazinin kuzey kesimini geri alıp burada Hotarniceni vilâyetini kurdu. Ancak geri dönen bazı kabileler yeniden Boğdan toprağına girerek evler yapıp yerleştiler. Boğdan voyvodasının şikâyeti üzerine 1780'de bölgede yapılan teftiş sonucu Or Mehmed ve Orakoğlu kabilelerinin Boğdan arazisinde köyler kurdukları tesbit edildi. Bunlardan Orakoğlu kabilesinin Hotarniceni arazisindeki yedi köyü boşaltılarak Halil Paşa Yurdu'na nakledilmesi, otuz iki saatlik araziden ayrılan ve Or Mehmed kabilesine ait köylerin bulunduğu on altı saatlik arazideki altı köyün terk edilip geri kalan otuz altı köyün vergilerini Boğdan'a vermek şartıyla bunlara bırakılması kararlaştırıldı (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 5095). Aynı yılın ağustos ayında yapılan tahrire göre Oruçoğlu, Orakoğlu ve Or Mehmed adlı kabilelere ait köylerden elli yedisi Halil Paşa Yurdu içinde, otuz altısı Boğdan arazisinde kalmıştı (TK, TD, nr. 83, vr. 31^b).

Halil Paşa Yurdu'yla ilgili meseleler XIX. yüzyılın ilk on yılında da sürdü. 1802'de Boğdan boyarları Osmanlı Devleti'ne başvurarak bölgedeki Tatarlar'dan şikâyetçi oldular. 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bucak bölgesi Ruslar'a bırakılınca Halil Paşa Yurdu da Rus idaresi altına girmiş oldu. Antlaşma gereği bölgedeki halkın büyük kısmı göç etti. Ancak burada az da olsa Tatar grupları kaldı. 1918'de Romanya'ya bırakılan bölge II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği topraklarına dahil edildi. Bugün bölgede din, dil ve etnik bakımdan farklı gruplar yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 860; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 4215, 5095, 1720; BA, İbnülemin-Hariciye, nr. 1094; BA, MAD, nr. 607, 7389; BA, *Ecnebi Defterleri - Atık Boğdan*, nr. 78/2, s. 5-6; BA, MD, nr. 135, s. 290, 332; TK, TD, nr. 83, vr. 31^b, 34^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 495-499; Silâhdar, *Târih*, I, 395; a.mlf., *Nusretnâme*, I/3, s. 372-373; Râşid, *Târih*, II, 506-509; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 11-12; Zuhâl Mermer, *Halil Paşa Yurdu* (mezuniyet tezi, 1975), İÜ Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 2531; Gh. I. Nastase, "Hotarul Lui Halil Paşa și cele doua ceasuri", *Buletinul-Societății Regale de Geografie*, I, București 1932, s. 174-215; Tahsin Gemil, "Yeni Belgelere Göre Halil Paşa Yurdu ve İki Saatlik Arazisi", *TTK Bildiriler IX* (1988), II, 1011-1020; A. Decei, "Bucak", *IA*, II, 745-746.

HALİL RİFAT PAŞA

(1827-1901)

Osmanlı sadrazamı.

Serez'in Lika köyünde doğdu. Babası Nevrekoplu bölükbaşı İbrâhim Ağa'dır. Üç yaşında iken ailesi Serez'e nakledince ilk tahsilini burada yaptı. 1844'te Serez Tahrirat Kalemî'ne maaşsız olarak girdi. 1851'de Selânik Tahrirat Kalemî'nde, daha sonra Vilâyet Meclisi Kalemî'nde görev yaptı. Bazı valilerin maiyetinde divan kâtipliğiyle Vidin ve Yanya vilâyetlerinde bulundu. 1852'de Muhâsebe-i Mâliyye Meclisi mazbata odasında altı ay kadar çalıştı. 1852'den 1860'a kadar Edirne, Harput, Erzurum vilâyetlerinde divan kâtipliği yaptıktan sonra 1860'ta İstanbul'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye mazbata odasına tayin edildi. 1861'de divan kitâbetiyle Silistre vilâyetine gönderildi. 1864'te Tuna Vilâyeti Meclis-i İdâre başkâtibi, üç ay sonra da vilâyet mektupçusu oldu. Midhat Paşa ile birlikte çalıştı ve büyük ölçüde onun tecrübelerinden faydalandı.

1868'de Varna, 1869'da Tırhala, 1873'te Vidin mutasarrıflıklarında bulundu. 1875'te Rumeli beylerbeyi pâyesi verilen Halil Rifat Paşa 1876'da vezir rütbesiyle Tuna valiliğine tayin edildi. Ardından sırasıyla Halep, Kosova, Selânik (1878) valiliği yaptı. Selânik'te eşkiya çetelerinin faaliyetleri yüzünden vilâyetin idaresi güçleştiği için görevinden istifa etti (1880). Aynı yıl Umûr-ı Nâfia Komisyonu üyesi, 1882'de Sivas valisi oldu. Burada tarım, eğitim ve bayındırlık faaliyetleriyle tanındı. İki buçuk yıl sonra Girit valiliğine tayin edildiği halde gönderilmedi ve Sivas'ta bırakıldı. Bazı dedikodular üzerine 1885'te azledilip Aydın, 1886'da da Bağdat valiliğine getirildi. Mafî durumunun bozuk olduğunu ileri sürmesi üzerine Bağdat'a gönderilmesinden vazgeçil-

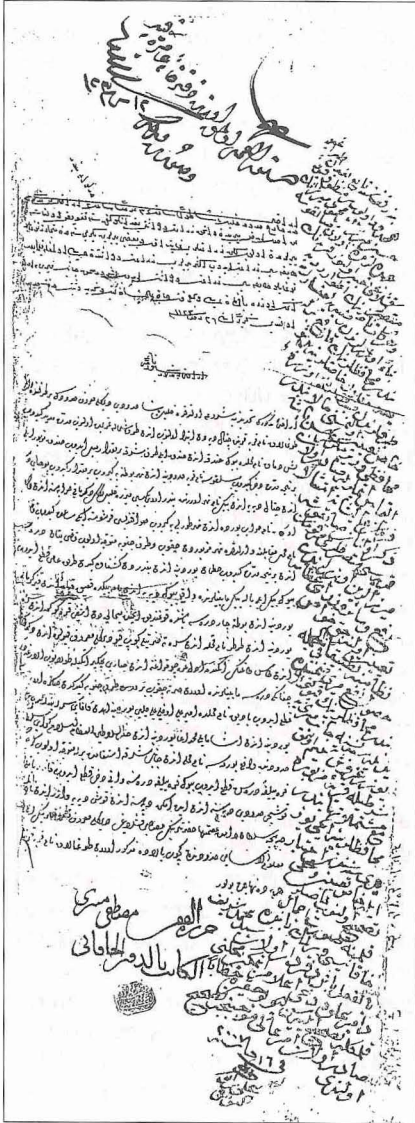

Halil
Rifat Paşa

FERİDUN EMECEN

Halil Paşa Yurdu'na ilâve edilen araziyle ilgili 1123 (1711) tarihli sınırnâme Halil (BA, TD, nr. 860, s. 43)

HALİL RİFAT PAŞA

di. 1887'de Manastır, 1889'da ikinci defa Aydın valisi oldu. İzmir'de önemli ölçüde imar faaliyetlerinde bulundu. 1891'de Dahiliye nâzırlığına tayin edildi. 1895'te kendisine ek görev olarak Şûrâ-yı Devlet başkanlığı vekâleti verildi.

7 Kasım 1895'te azledilen Kâmil Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi. Bir müddetten beri Bâbîâlî'de olup bitenleri gizlice saraya bildiren Halil Rifat Paşa bu şekilde âdeta padişah tarafından mükâfatlandırılmış oldu. Ayrıca sadârete getirilmesinde, tayininden üç gün önce padişaha sunduğu "Devlet-i Ebed-müddet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin Ahvâl-i Hâzırası" başlıklı lâyihasının da etkili olduğu sanılmaktadır. Bu lâyihada, Osmanlı ülkesinde Ermeni ve Bulgarlar'ın ortaya çıkarıldıkları güçlüklerle memlekette yaşanan malî bunalıma temas edilmekte, devlet memurlarının ve özellikle Hariciye Nezâreti'nin çalışmaları eleştirilmektedir.

Halil Rifat Paşa'nın sadrazam oluşu kamuoyunda hayret uyandırdı. Zira çok buhranlı bir devir yaşıyordu ve onun, ülkenin içinde bulunduğu güçlüklerin altından kalkması oldukça zordu. Sultan Abdülhamid ise devlet idaresini tamamen elinde bulundurmak arzusundaydı. Halil Rifat Paşa, sadâreti sırasında Ermeniler'in çıkardığı banka olayı, galibiyetle biten Yunan Savaşı (1897), Makedonya hadiseleri, Girit'in Osmanlı idaresinden çıkışı, Lorando ve Tobini'nin alacakları meselesi, Fransa'nın bazı yeni imtiyazlar sağlaması ve bunların diğer devletlere de tanınması gibi meselelerle uğraşmak zorunda kaldı.

Şûrâ-yı Devlet üyesi olan oğlu Câvid Bey'in köprü üzerinde Yanyalı Mustafa adlı bir Arnavut tarafından öldürülmesi Halil Rifat Paşa'yı çok sarstı. Birçok defa istifa etmek istediye de kabul edilmedi. Hastalığı artıp iş göremez hale gelince Adliye Nâzırı Abdurrahman Paşa sadâret vekâletine tayin edildi. 9 Kasım 1901'de vefat etti ve Eyüp'te Mihrişah Sultan Türbesi yakınına gömüldü.

Çeşitli Osmanlı ve yabancı devlet nişanlarını taşımakta olan Halil Rifat Paşa aslında düzenli bir tahsil görmemiş, taşra memuriyetlerinde ve valiliklerde bulunarak idarî işleri öğrenmişti. Onu himaye eden ve elinden tutan daha çok Midhat Paşa olmuştur. Sonradan Sultan Abdülhamid'in gözüne girmeyi başaran Halil Rifat Paşa Aydın, Sivas, Manastır valiliklerinde yararlı hizmetlerde bulun-

muş ve buraların imarına çalışmıştır. Dârülaceze'nin kuruluşu ve hizmete açılışı da onun Dahiliye nâzırlığı ve sadrazamlığı sırasında olmuştur. Sivas valiliğinde iken söylediği, "Gidemediğin yer senin değildir" düsturuyla birçok yol yaptırmıştır. Toprağın işlenmesi, ormanların korunması, köy yollarının yapılması ve bakımı, okul inşası, yapıların korunması vb. konularda on bir adet "tenbih-nâme" yayımlayarak halka çözüm yolları göstermiş ve uyarılarda bulunmuştur. Kibarlığı, nezaketi ve iyilik severliğiyle de tanınan ve saygı duyulan bir devlet adamı olan Halil Rifat Paşa Jön Türkler'e karşı olumsuz tavır takınmış, padişaha bağlı kalarak onun güvenliğini kazanmıştır. II. Abdülhamid, hal'inden sonra Selânik'te hükümdarlığının muhasebesini yaparken doktoru Âtîf Hüseyin'e mükemmel bir tek sadrazam gördüğünü, onun da hiçbir vakit kendisini telâşa düşürmeyen Halil Rifat Paşa olduğunu söylemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, nr. 1, 88; BA, *YEE*, Ks. 14, nr. 1304, Zrf. 126, Kar. 11; Ks. 15, nr. 1293, Zrf. 74, Kar. 14; Ks. 31, nr. 44, Zrf. 110, Kar. 87, nr. 1697, 1707, 1709, 1718, 1767, 1772, 1773, 2623; Mehmed Memduh Paşa, *Es-vât-ı Sudûr*, İzmir 1328, s. 45-47; Said Paşa, *Hâtırat*, İstanbul 1328, II, 35, 68, 75, 102; İbnü-lemin, *Son Sadrazamlar*, III, 1535-1586; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 518; Mehmet Varinli, *Halil Rifat Paşa*, Sivas 1964; Hayri Orhun v.dğr., *Meşhur Valiler*, Ankara 1969, s. 105-122; Lütfi F. Tuncel, *Sivas Valisi Halil Rifat Paşa ve Tenbihnâmeleri*, Ankara 1987; Mehmet Aldan, *İz Birakan Mülki İdare Amirleri*, Ankara 1990, s. 85-103; a.mlf., "Halil Rifat Paşa", *Türk İdare Dergisi*, LXI/379, Ankara 1988, s. 185-202; Ali Fuad [Türkgeldi], "Halil Rifat Paşa", *SF*, LXI/121-127/1595-1601 (1927), s. 226-229, 283-285, 298-301, 315-317, 328-330, 345-347, 363-365; Mehmet Zeki Pakalın, "Halil Rifat Paşa", *YM*, sy. 82 (1940), s. 13, 18; Ali Birinci, "Halil Rifat Paşa'nın Tenbihnâmeleri", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 3, Sivas 1984, s. 13-24; a.mlf. - A. Turan Alkan, "Halil Rifat Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Şahsiyeti", a.e., sy. 7 (Sivas 1986), s. 97-119.

ATILLA ÇETİN

HALİL b. ŞÂHİN

(خليل بن شاهين)

Garsüddin Halil b. Şâhin ez-Zâhiri
(ö. 873/1468)

Memlük devlet adamı, tarihçi.

813'te (1410) Kahire veya Kudüs'te doğdu. Memlük Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Berkuk'a nisbetle Zâhiri diye tanınır (Sehâvî, III, 195). Emîr Şeyh es-

Safevî'nin memlûklerinden olan babası Şâhin, Kahire'de Emîr Özbek ed-Devâdâr'ın hizmetinde emîr-i şikâr idi. Halil b. Şâhin tahsilini Kahire'de yaptı ve Kur'an'ı ezberleyip İslâmî ilimleri okudu. Babasının ölümünden sonra kısa bir süre Emîr Özbek'in hizmetinde bulundu. Arkasından el-memâlikü's-sultâniyyeye (sultanın kapıkulu birlikleri) alındı ve el-Melikü'l-Eşref Barsbay tarafından darphâneyle ilgili bir göreve tayin edildi (824/1421). Daha sonra İskenderiye'ye hâcib olarak gönderildi; 837'de (1433) buna ilâveten şehrin nâzırlığı, kısa bir ara ile de nâibliği uhdesine verildi. Fakat 839'da (1435) bütün görevlerinden azledildi. Aynı yıl tablânât emirliğiyle Kahire'deki iktâna döndü ve bir müddet sonra da Tâceddin el-Hatîr'in yerine vezirliğe getirildi. Bir ay dolmadan yine azledildiyse de mukaddemü elf rütbesiyle sultanın meclisine katıldı. 840'ta (1436) emîrül-hac sıfatıyla Mısır hacılarının başında Kâbe örtüsünü Mekke'ye götürdü. Ertesi yıl Kerek nâibi oldu. Daha sonra el-Melikü'z-Zâhir Çakmak tarafından önce Safed'e atabeg, ardından da Hasan Şah'ın yerine Malatya'ya nâib olarak gönderildi (843/1439). Malatya'da dört yıl kaldı ve bu zaman zarfında iki defa Kahire'ye gidip hediyelerle sultanın huzuruna çıktı. 847'de (1443) Kahire'yi ikinci ziyaretinde Halep'e atabeg tayin edildi. Fakat burada Halep nâibi Kânîbay el-Hamzavî ile anlaşmazlığa düştü ve sultanın emriyle 848'de (1444) hapse atıldı; daha sonra İbn Hacer el-Askalânî'nin ricası üzerine serbest bırakılıp Kudüs'e sürüldü ve 850'de (1446) Kudüs nâbliğine getirildi. Ertesi yıl emîrül mie mukaddemü elf rütbesiyle Dimaşk'a gönderildi ve Dimaşk hac kervanının emirliği de uhdesine verildi. Halil'in daha sonra Kerek nâibi olduğu anlaşılmaktadır; çünkü 857'de (1453) el-Melikü'z-Zâhir Çakmak öldüğünde bu görevde bulunuyordu. Şehâbeddin Ahmed el-Müeyyed'in kısa süren saltanatı sırasında (865/1461) Kahire'de kaldı; Hoşkadem de (1461-1467) onu herhangi bir göreve tayin etmeden haftada iki defa meclisine katılması kaydıyla yine Kahire'de tuttu. Hoşkadem'den sonra Halep'e, arkasından Trablus'a gönderilen Halil burada vefat etti. Çok hareketli siyasî hayatı yanında ilimle de meşgul olan Halil b. Şâhin, Hanefî idi. İbn Hacer'den hadis dinledi ve icâzet aldı. Tarihçi, fakih ve müfessir Abdülbâsîr el-Malatî onun öğrencisidir.